

ACADEMIA ROMÂNĂ
Școala de Studii Avansate a Academiei Române
Institutul „Nicolae Iorga”

PAUL GOMA – CONȘTIINȚĂ ISTORICĂ ȘI CONȘTIINȚĂ LITERARĂ
(STUDIU MONOGRAFIC)

CONDUCĂTOR DE DOCTORAT:
CS II dr. habil. Mioara Anton

DOCTORAND:
Flori Bălănescu

2022

Principala motivație a alegerii *temei Goma* o constituie modalitățile în care pe fondul traumelor fizice, morale și psihomentele provocate de mecanismele represive ale regimului comunist scriitorul opozant Paul Goma și-a pus amprenta asupra conștiinței istorice și conștiinței literare în a doua jumătate a secolului XX, cu recurențele specifice până în zilele noastre.

În ciuda unor implicații care pot sugera subiectivități accentuate datorate istoriei în mișcare, demersul nostru beneficiază de o distanță cronologică de peste trei decenii de la căderea regimului comunist și chiar față de alte demersuri asupra operei lui Paul Goma. Contextul cercetărilor științifice în domeniul istoriei pe această temă este unul slab reprezentat. Mai bine reprezentat este contextul exegezei literare. Aceste constatări se sprijină pe rezultatele propriilor studii, cercetări și analize, desfășurate pe durata a peste 20 de ani, un timp suficient pentru aglutinarea ori selectarea distinctă a unor informații, opinii, idei adesea neclare, inadvertente cu realitatea demonstrabilă sau, dimpotrivă, în acord cu propriile rezultate. Toate acestea au contribuit la sedimentarea unui discurs particular, integrator și unitar asupra temei Goma. Principalele noutăți aduse sunt constituite de analizarea contextului istoric, politic, cultural în sens larg și psihomental în care se încadrează și pe care îl influențează Paul Goma, prin acțiunile sale nonconformiste (capitolul 4) și modalitățile în care acest context pune în evidență desfășurarea și percepția publică a Mișcării pentru drepturile omului din 1977 (capitolul 5). Contextul extern dublează în permanență această perspectivă asupra temei. Lucrarea este de actualitate prin aceea că propune o metodologie diferită de abordare, fiind, după cunoștința noastră, singura lucrare dedicată scriitorului opozant Paul Goma care analizează și integrează la un asemenea nivel în discursul istoric vasta „operă” a Securității, produsă pe seama sa. Documentele din arhiva Securității și din alte arhive sunt în permanență confruntate în oglindă sau încrucișat cu alte tipuri de surse și, în primul rând, cu opera lui Goma.

Teza de față propune o perspectivă dublă – pe orizontală și pe verticală – a *temei Goma*, presupunând o scanare a biografiei individuale/familiei-copilăriei, adolescenței, facultății, detenției, domiciliului obligatoriu, Mișcării pentru drepturile omului, plecării în exil, toate acestea raportate la cea mai mare parte a istoriei secolului XX. Pe orizontală – am încercat să evidențiem cele mai importante evenimente din viața scriitorului, adesea confundându-se cu evenimente istorice, cel mai relevant fiind în economia lucrării anul 1977, cu Mișcarea pentru drepturile omului, inițiată de Paul Goma. Pe verticală, am încercat să dezvoltăm câteva idei asupra percepției publice a scriitorului opozant Paul Goma, precum și a unor mecanisme mentale

recurente decenii la rând, sub presiunea sau în contact deliberat cu instituțiile represiunii comuniste, în speță, cu Securitatea. Între acestea: impunerea unor automatisme/etichete vehiculate de lumea literară și de agenții Securității, precum – „Goma nu are talent”.

Demersul nostru pornește de la premisa că Paul Goma nu este doar un subiect de istorie recentă sau de istorie literară recentă, ci o temă de sine stătătoare, a cărei aprofundare ne apropie atât de persoana (omul și scriitorul) Goma, cât și de deschiderea unor noi căi de percepere și de interpretare a unora dintre temele majore ale celei de a doua jumătăți a secolului XX, insuficient fixate până în prezent în dezbaterile de specialitate, precum: rezistența/opoziția/disidența din perioada regimului Nicolae Ceaușescu. Este o temă generală căreia i se subscriu teme mai bine delimitate, consubstanțiale: conformismul vs. nonconformismul, neimplicarea/n-solidarizarea vs. opoziția/solidarizarea. Dintr-o altă perspectivă, nonfactuală în primul rând, paradigmaticul „caz Goma” aduce în atenția lectorului abordări la granița dintre studiul istoric propriu-zis și studiul interdisciplinar. Natura „ilegitimă și criminală” a regimului comunist impune de la sine urmărirea modului în care au evoluat persoane, situații, istorii mai mici sau mai mari din punct de vedere al psihologiei sociale sau al antropologiei culturale.

Studiul amănunțit al „cazului Goma” oferă neașteptate direcții de cercetare în aceste zone. Frustrările, animozitățile și idiosincraziile sedimentate în rapoartele despre „starea de spirit a populației” spun lucruri esențiale despre societatea comunistă și despre regimul ei ideologic. Indiferent că opiniile aparțin unor muncitori, profesori, preoți sau membrilor *intelligenția*, ele alcătuiesc un puzzle imens. În funcție de criteriile de selectare, opiniile și stările acestora participă la construirea mai multor tablouri, care sunt tot atâtea filiere de interpretare a lumii românești în timpul regimului comunist. Modul în care lumea eterogenă din punct de vedere al nivelului de cultură, al preocupărilor profesionale, religiei, naționalității sau orientării politice (în absența posibilității de a opta politic) s-a raportat la nonconformistul Goma, începând de la începutul anilor 1970, cu punctul culminant în 1977, este un decupaj istoric de sine stătător.

Preocuparea constantă a scriitorului pentru cunoașterea și asumarea istoriei este reflectată din plin de jurnalele și publicistica sa. Aflat din noiembrie 1977 în azil politic, Goma a încercat cu consecvență să îi atragă pe istoricii și scriitorii din țară să publice în Occident cărți necenzurate, într-un efort de a face cunoscută România și cultura românilor în Occident, acolo unde se știau puține lucruri, și acestea adesea deformat. Convins că menirea unui scriitor este de a spune

mereu adevărul, a susținut tranșant ca precept de conduită etică nedelimitarea vieții/biografiei scriitorului de opera sa.

Strict factual, *refugiurile* lui Paul Goma sunt o parte fundamentală a traseului său biografic, apoi al devenirii, maturizării emoțional-artistice, mentale și literare. Comparându-l cu alți scriitori români basarabeni (Vladimir Beșleagă, Aureliu Busuioc, Nicolae Esinencu, Dumitru Crudu), Aliona Grati observă că în scrierile lui Paul Goma este evidentă *ruptura*. Trecerea Prutului – martie 1944 – este începutul primului refugiu exterior. Sarcina aruncării în aer a biografiei este preluată de noul val ideologic abătut asupra Europei – comunismul tocmai se pregătea să ocupe teritoriul românesc și să-i rescrie istoria. Tot ce a trăit și avea să scrie Paul Goma după acest moment a stat sub semnul insurgenței momentului.

Principala ipoteză de cercetare este că scriitorul Paul Goma a fost nedreptățit, atât în literatură, cât și în istoriografie, din cauza nonconformismului său față de orice tip de putere, un nonconformism tradus într-o nevoie permanentă de a se exprima liber. Pornind de la această ipoteză, s-a formulat și teza fundamentală a lucrării: Paul Goma este un model etic și est-etic dincolo de minore dezacorduri, inevitabile în viața oricărui om, în relațiile cu ceilalți. Trăsăturile definitorii ale acestui model incomodează și în zilele noastre sistemul cultural și politic din România, prin numeroasele recurențe induse de regimul represiv, în general, în câmpul psihomental încă de la începuturi (după 1945), și în special în anii 1970, delimitați de noul îngheț ideologic (*Tezele din iulie*) și de *Cazul Goma* (care a luat naștere chiar la începutul anilor 1970, înainte de *Tezele* lui Ceaușescu, și a explodat într-o Mișcare pentru drepturile omului în 1977).

Pentru înțelegerea traseului biografic, lucrarea debutează cu elemente de delimitare a câmpului identitar (capitolele 1 și 2: nașterea, copilăria, refugiul, adolescența). În capitolul 3 am încercat să delimităm deja principalele coordonate ale personalității viitorului personaj istoric: studenția neterminată, prima arestare (1956-1958) – în contextul Revoltei de la Budapesta, perioada de domiciliu obligatoriu în Câmpia Bărăganului (1958-1962), accentuarea trăsăturilor nonconformistului Goma, care s-au făcut simțite încă din adolescență (reținut prima dată de Securitate când era elev). Odată cu capitolul 4 atât ipoteza cercetării noastre, cât și teza fundamentală sunt tot mai pregnante, în demonstrații, nuanțări și aprofundări istorice, inter- și trans-disciplinare. Toate converg spre configurarea a ceea ce am numit *Paul Goma – conștiință istorică și conștiință literară*. În capitolele 5-7, credem că am atins obiectivul explicării fenomenului Mișcarea Goma ca reprezentativ și definitoriu pentru anul 1977 și pentru ceea ce a

urmat, propunând un discurs integrat și de multe ori original – formulat pe baza unui vast efort documentar și analitic.

Trecând dincolo de menționările strict evenimentiale, de închegarea unei narațiuni credibile, am încercat o interogare mai profundă a timpului istoric care delimitează lucrarea, subsumând nu numai fapte, persoane și stări de lucruri, ci și mentalității care subîntind atitudini și comportamente. În speță, un anumit tip de gestică a protestului sau a tăcerii, a implicării active sau a neimplicării, a solidarizării sau, dimpotrivă, a nesolidarizării și/sau a retractărilor și a delațiunilor. Pe urma lui Braudel, istoria și mentalitățile pot fi mai adecvat analizate și înțelese alegând să aprofundăm structuri, și nu eroi singulari ori evenimente „majore”. Este motivul pentru care unele detalii, secvențe sau ministructuri par să se repete, însă rostul lor este deliberat repetitiv, nu doar din elementara rațiune didactică, ci în vederea depistării mai multor perspective de punere în lumină a modului în care evoluează un eveniment prin urmări, o idee importantă în epoca sa ori un concept în derularea-i hermeneutică. În cazul de față am încercat să propunem o analiză care să aducă opțiuni interpretative cu caracter general despre scriitorul Paul Goma – personalitatea, opera și epoca istorică pe care a marcat-o. Câteva dintre noțiunile și conceptele abordate în legătură cu teza de față pot funcționa cu titlu de opinii generale asupra operei istorice și literare a lui Goma, pe de o parte, și asupra unei perioade scurte de istorie, spre deosebire de *durata lungă* cu care opera Braudel, respectiv ultimele decenii ale regimului comunist în România. Timpul istoric își schimbă liniaritățile și durata, care se dilată și se contractă în funcție de secvența structurală abordată, afectate deopotrivă de intensitatea ideologică a prefacerilor secolului XX la nivelul unei conștiințe universale, dar și unei conștiințe naționale tot mai precare sub loviturile aceleiași ideologii purtând însemnele comunismului local. Mișcarea pentru drepturile omului din România este analizată diacronic și sincron, iar contextul ante- și post-Mișcare este abordat într-o structuralitate dezbărată de moda focalizării personalităților în centrul unor evenimente. O abordare strict pozitivistă ar fi avut un rezultat sufocant, biobibliografia Goma fiind un domeniu foarte vast. Pentru a înțelege cum s-a configurat politic, social și cultural istoria deceniilor 7 și 8 în România trebuiau depistate inclusiv resorturile mentale, mergând până la limita psihanalizabilului, nu doar prin personalități/reprezentanți, ci prin modalitățile de exprimare și reacție sau nonreacție ale unor categorii profesionale, cum este cazul scriitorilor.

Anul 1977 a fost punctul maxim al manifestării statutului de opozant al lui Paul Goma, care a fost nevoit să reziste între reacția represivă previzibilă a regimului comunist și reacția în

egală măsură previzibilă și imprevizibilă a neimplicării mediului intelectual. Una dintre concluziile lucrării este că, în ciuda unor excepții notabile, în cele două decenii 1970-1980 mediul intelectual, literar, artistic a plantat semințele „complexului reprezentativității ilegite pentru societatea civilă”, cum a numit O. Nimigean starea societății românești în decembrie 1989. Ratarea momentului aderării la Mișcarea pentru drepturile omului inițiată de Paul Goma în 1977 a ratat și șansele transformării ei într-o mișcare civică reprezentativă și relevantă ca alternativă la discursul de monopol al regimului. Măsurile de compromitere, influențare și anihilare ale Securității, pe fondul neimplicării masive a intelectualității, au făcut imposibil un asemenea deziderat.